

Molen De Vlieger

Themales 'Onderduiken in een molen' voor scholen van het Haags Cultuurmenu

1. Algemene inleiding voor de hele klas in de kinderboerderij (duur 15 min.)

Welkom bij Molen De Vlieger. Onze molen is een poldermolen, die vroeger de Binckhorstpolder droog hield. Hij is gebouwd in het jaar 1621. Dus is hij meer dan vierhonderd jaar oud. De molen heeft dan ook veel meegemaakt.

De belangrijkste gebeurtenis in het leven van onze molen is wel zijn verhuizing in 1989 van een plek hier ongeveer een kilometer vandaan. Daar kon hij door alle gebouwen die om hem heen waren gebouwd, niet goed meer draaien.

We gaan vandaag echter kijken naar een andere periode in de geschiedenis van onze molen, namelijk de Tweede Wereldoorlog, toen zich hier in 1942 drie onderduikers hebben verborgen.

“Het is drie uur in de nacht van mei 1940. Plotseling horen we flink lawaai. We schieten in onze kleren en denken aan het vee, maar dat kan het niet zijn. We gaan naar buiten en zien een vliegtuig. Er wordt geschoten. Binnen een mum van een tijd zijn er wel honderd vliegtuigen. Er springen parachutisten uit...”

Zo beschrijft de 19-jarige Piet Zonderop in zijn dagboekje het begin van de Tweede Wereldoorlog. Piet woont met zijn moeder Lena en vijf broers en zussen in molen De Vlieger in Voorburg. Zijn broer Leen is de molenaar sinds hun vader in 1937 is overleden. Wanneer zijn broer in 1942 trouwt, wordt Piet de molenaar.

In 1932 was de familie Zonderop verhuisd van Wassenaar naar Voorburg en in molen De Vlieger getrokken, die toen al meer dan drie eeuwen oud was. Na de verhuizing begon Piet af en toe op te schrijven wat hij met zijn familie meemaakte. Dat heeft hij tot 1946 volgehouden. Het grootste gedeelte van dit dagboekje gaat over de Tweede Wereldoorlog. Daardoor weten we nu hoe het molenaarsgezin de oorlog heeft beleefd en hoe ze in de molen Joodse mensen hebben laten onderduiken.

De Tweede Wereldoorlog duurde vijf jaar. Hij begon met de inval van Duitsland in Nederland op 10 mei 1940 en eindigde op 5 mei 1945 met de overgave door de Duitsers. Hoewel ze Nederland hadden bezet, stonden de Duitsers in principe niet vijandig tegenover de Nederlanders. Ze beschouwden hen ook als afstammelingen van de Germanen. Maar tegenover de Joodse inwoners waren ze onverzoenlijk. Die wilden ze uit de maatschappij verwijderen. Er woonden bij het begin van de Tweede

Wereldoorlog 140.000 Joden in Nederland. Een deel van hen was al voor de oorlog uit Duitsland gevlucht, omdat ze daar reeds werden vervolgd.

De Duitsers pakten de Joden stapsgewijs aan. Eerst moesten ze een 'J' in hun persoonsbewijs laten zetten en een Davidster op hun jas dragen als teken dat ze Joods waren. Vervolgens werden ze uit allerlei organisaties gezet en mochten Joodse kinderen alleen naar eigen Joodse scholen. Daarna werden parken, zwembaden, bioscopen, cafés en andere openbare gelegenheden voor hen verboden. Tenslotte werden ze opgeroepen om zogenaamd werk in Duitsland te gaan doen. Ook kinderen en oude mensen. Ze werden in treinen afgevoerd naar kampen in het oosten. Maar weinigen werden daar echt aan het werk gezet. De meesten werden direct om het leven gebracht in gaskamers of werden al gauw ziek en stierven door de slechte omstandigheden in de kampen, waar ze waren ondergebracht. Van de 107.000 Joden die uit Nederland zijn weggevoerd, zijn er maar 5.000 levend teruggekeerd.

Om te voorkomen dat ze opgepakt werden, gingen de Joden zich verbergen. De bekendste onderduiker is misschien wel Anne Frank, die met haar familie twee jaar in Amsterdam verborgen heeft gezeten in kamers achter een kast. Zij schreef daar een dagboek, dat bewaard is gebleven. De familie Frank is verraden en Anne heeft de oorlog niet overleefd. Echter haar dagboek is wereldberoemd geworden. Maar er waren tienduizenden andere Joden ondergedoken, die hetzelfde hebben meegemaakt, maar dat niet hebben opgeschreven. Zoals de drie Joodse mensen, die in onze molen De Vlieger verborgen hebben gezeten.

In de zomer van 1942 ontmoet Piet Zonderop als hij van het land komt bij de molen een Joodse man, Abraham de Leeuw uit Den Haag. Die zoekt voor zichzelf, zijn vrouw Judith Lopes Cardozo en een neef, Robert Spier uit Scheveningen, een onderduikadres, omdat ze hun leven niet meer zeker zijn. Piet overlegt daarover thuis en besloten wordt dat ze de Joodse mensen in huis nemen. Hoewel Piet daar niets over schrijft, zal dat geen gemakkelijk besluit geweest zijn. Niet alleen de onderduikers zelf, maar ook de mensen die hen verborgen hielden, werden bij ontdekking door Duitsers zwaar gestraft.

“Wij hebben op de tweede zolder slaapplekken voor ze ingericht”, schrijft Piet in zijn dagboekje. “Onder de grootste kokosmat, die we als vloerbedekking gebruiken, zit een luik waar ze bij onraad onder kunnen kruipen. Wij kruipen dan gauw in hun bed, opdat de bedden niet onbeslapen zijn.”

Abraham en Judith komen niet van ver. Ze woonden in het Bezuidenhout, een klein halfuurtje lopen van de molen. Ze zijn een jaar eerder getrouwd en hebben een dochtertje dat Bathseba Sientje heet. Ze hebben dit meisje voor de veiligheid bij een pleeggezin ondergebracht.

Nadat Abraham en Judith in de zomer naar de molen zijn verhuisd, volgt hun 20-jarige neef Bernie, de zoon van een zus van Judith, in het najaar. Hij was vrijgesteld van het zogenaamde werk in Duitsland, omdat hij voor de Joodse Raad werkte. Dat was een organisatie voor overleg met de Duitsers. Maar in september voelt hij zich ook niet veilig meer. Hij verlaat samen met zijn ouders Den Haag om elders in het land onder te duiken. Na verschillende onderduikadressen voegt hij zich uiteindelijk bij zijn oom en tante in molen De Vlieger.

De onderduikers moeten overdag binnen blijven. Ze kunnen alleen 's avonds een luchtje scheppen, behalve als er mensen aan de deur komen voor melk van de koeien die de familie houdt.

Dit gaat goed tot een dag in juli 1943. "Plotseling slaan de honden aan en staat er 21 man van de Grüne Polizei rond de molen", vertelt Piet in zijn dagboekje. De Joodse mensen zitten op dat moment in het zomerhuisje bij de molen en schieten daar de zolder op, waar ze in het duivenhok kruipen. "De Grünen gaan nu op onderzoek uit en alles wordt grondig bekeken en besnuffeld", gaat Piet verder. "Ook de stallen worden uitgeplozen. Ze vinden gelukkig niets en verdwijnen."

Steeds mensen weten van de Joodse onderduikers in de molen. Verschillenden waarschuwen de familie Zonderop, waaronder een agent van politie, die elke avond bij hen een liter melk komt halen.

Op een gegeven moment krijgen ze weer bezoek van de Grüne Polizei, juist op het moment dat ze illegaal naar de radio-uitzending uit Engeland willen luisteren.

"Onmiddellijk wordt Jaantje, het jongste zusje van ons, met de radio in de bedstee geduwd", vertelt Piet in zijn dagboekje. "De onderduikers naar de zolder, wat speelkaarten op tafel en als de bliksem de drie koffiekopjes weggewerkt. Moeder vraagt de Grünen wat ze willen. Ze komen huiszoeking doen en de honden moeten zich 'ruig houden', anders worden ze 'kaput' geschoten. Nadat ze hun revolvers weer teruggestoken hebben in hun holsters, komen ze binnen en kijken argwanend rond." Gelukkig ontdekken ze niets en vertrekken weer.

Er moet nu een oplossing voor de onderduikers worden gevonden. Ze zijn niet langer veilig in de molen. Besloten wordt dat ze naar Amsterdam gaan, waar ze volgens Piet kunnen intrekken bij de vriendin van een broer van Judith. Daar wonen inmiddels ook de ouders van Bernie. Een zus van Piet brengt de mensen met de trein weg naar Amsterdam, waar ze veilig aankomen. "Twaalf dagen later ontvangen we een brief, dat alles oké is", vertelt hij. Piet denkt dat ze daar weer fijn naar buiten kunnen en rustig de vrede afwachten.

Het loopt in Amsterdam echter heel anders dan Piet denkt. De Joodse onderduikers worden er verraden door de illegale radio van de vriendin. Die ligt namelijk bij een reparateur, waar Nederlandse handlangers van de Duitsers huiszoeking doen. Ze vinden bij de radio een briefje met het adres van de vriendin. Als ze vervolgens bij

dat adres aanbellen, doet Abraham open. Zo komen hij en zijn familieleden bij toeval in handen van hun vervolgers.

Ze worden naar het kamp Westerbork in Drenthe vervoerd en van daar gaan ze enkele dagen later met de trein naar Auschwitz, dat nu in het zuiden van Polen ligt. Bijna alle familieleden komen daar om het leven. Alleen Judith overleeft de moordpartij.

“Als moeder eind mei 1945 buiten op de bank aardappelen schilt, gaat het hekje open en staat Judith voor haar”, vertelt Piet in zijn dagboekje. “Zij heeft slecht nieuws”. Na het bezoek aan de molen gaat Judith, haar dochtertje Bathseba Sientje halen, dat in Rotterdam is bij een pleeggezin. Daarna is ze nog eenmaal in de molen geweest.

In haar huis heeft Channa twee tekeningen van een molen hangen. Ze zijn gemaakt door haar grootvader Abraham, die met zijn vrouw Judith en een neef in de oorlog ondergedoken heeft gezeten in een molen. Ze weet niet waar die molen is, want haar moeder Bathseba Sientje en haar grootmoeder Judith hebben nooit veel over de oorlog willen vertellen. Tot het jaar 2021, wanneer de molen zijn 400-jarig bestaan viert. Voor een jubileumboek over molen De Vlieger wordt onderzoek gedaan naar de geschiedenis van de molen, waaronder ook die van de onderduikers in de Tweede Wereldoorlog. Daarbij worden de familie van Abraham en Judith opgespoord, vooral dankzij een ander dagboek, namelijk dat van neef Bernie en zijn vriendin Ellis.

Twee maanden voordat Bernie onderduikt, is Ellis, een meisje uit zijn buurt, waar hij verliefd op is, al met haar ouders vertrokken om onder te duiken. Bij haar vertrek spreken zij af om beiden een dagboek te schrijven om elkaar te vertellen wat ze meemaken. Van deze twee dagboeken heeft Ellis met hulp van een dochter in 2011 één boek gemaakt. En dat boek is weer gebruikt voor een scholenproject. Dat staat op internet en daarin spelen acteurs de rollen van Bernie en Ellis. Hier zie je een stukje uit die film. Je kan zelf op internet de hele film bekijken. Het adres is:

www.ellisenbernie.nl/films/ .

Het dagboek van Bernie begint op 20 juli 1942 en eindigt begin november van dat jaar. Hij heeft dan vier maanden van het ene naar het andere onderduikadres gezworven met name in de bossen. In zijn laatste dagboek aantekeningen, die hij op een onderduikadres in Gelderland schrijft, kondigt hij aan dat hij weer verder moet. “Vanavond ga ik hier weg” en “Een tijdperk van moeilijkheden en gevaar ligt voor mij.” Waarschijnlijk is hij toen naar Voorburg gegaan en heeft hij zich bij zijn oom en tante in de molen gevoegd. Of hij daar verder is gegaan met zijn dagboek? We weten het niet. Het is in ieder geval nooit gevonden.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben veel mensen ondergedoken gezeten. Dat waren niet alleen Joden. Ook mensen die zich tegen de Duitsers hadden verzet en daarvoor werden gezocht, moesten verdwijnen, evenals ontsnapte krijgsgevangenen. Daar kwamen nog veel meer mensen bij, toen de bezetters de Nederlanders gingen verplichten om in Duitsland te gaan werken. Daar was een tekort aan arbeidskrachten, omdat alle Duitse mannen moesten vechten. Ook de Nederlanders die niet naar Duitsland wilden, moesten toen onderduiken.

Deze mensen verborgen zich op allerlei plaatsen, zoals kelders en zolders van huizen, zolders van kerken en theaters, en holen in de grond in de bossen. Zelfs in dierentuin Artis in Amsterdam zaten mensen verborgen boven de verblijven van de roofdieren en in de apenrots!

Maar ook in molens zaten mensen verstopt. Molens als verbergplek hebben het voordeel dat ze vrij staan in het land, zeker poldermolens. Je kan iemand al van ver zien aankomen. Een ander voordeel is de aparte bouw van een molen. Omdat hij niet rechthoekig is, zitten er op misschien onverwachte plekken ruimtes. Verder hadden veel poldermolens een tuin en soms wat vee, waardoor extra monden konden worden gevoed.

Maar onderduiken deed je niet zomaar. Het was geen vakantie. Je moest afscheid nemen van je familie en vrienden, waarvan je niet wist of je die ooit nog zou zien. Daarnaast moest je je helemaal overgeven aan de mensen die je onderdak gaven. Je was volledig van hen afhankelijk. Dat was geen eenvoudige beslissing. Maar ook de beslissing om onderduikers op te nemen was niet eenvoudig. Je nam daarvoor een groot risico. Op het verbergen van onderduikers stonden strenge straffen. Ook moest je in het dagelijks leven heel voorzichtig zijn. Ook de kinderen. Je mocht er met vreemden niet over praten. Als er bezoek kwam, mocht niet blijken dat er andere mensen in huis waren. En bij het doen van boodschappen, kon je niet ineens in dezelfde winkel veel meer kopen.

Maar ondanks die moeilijkheden en gevaren hebben tienduizenden Nederlanders in de Tweede Wereldoorlog onderdak gegeven aan onderduikers, zoals Lena Zonderop, die daarvoor op een plaquette in de molen wordt geprezen.

We gaan zo dadelijk de molen bezoeken. Omdat de molen niet groot is, doen we dat in vijf groepjes, die ieder op een andere plek beginnen en na tien minuten verhuizen. Op iedere plek hoor je meer over de mensen die je al even hebt leren kennen en zie je dingen uit de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast leer je ook heel wat over de functie en werking van een poldermolen.